

BISERICILE ORTODOXE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA (I)

Preot dr. Adrian Carebia

Abstract : For Orthodoxy, the 19th century is a turning point as major changes have indeed occurred during this century. The ideas of the French Revolution, very famous during the period, have now managed to find a most practical ending. The peoples, craving freedom, equality and fraternity, decided to take destiny in their own hands and, thus, national states in the Balkan Peninsula were shaped.

These newly-formed states later fought for creating national Churches where the specific ethos of each nation was taken into account. Starting with 19th century, national Churches identified themselves with the national history and culture of different orthodox nations.

Keywords: orthodoxy, national churches, ethos, history, nations

Pentru Ortodoxie, secolul al XIX-lea este unul din punctele de cotitură, căci în acest secol au avut loc schimbări majore în sânul ei. Ideile Revoluției franceze, foarte vehiculate în epocă, și-au găsit acum cea mai concretă finalizare. Popoarele năzuind după libertate, egalitate și fraternitate au decis să-și ia destinul în propriile mâini și astfel s-au format statele naționale din peninsula Balcanică.

Aceste state nou formate au luptat apoi, pentru crearea unor Biserici naționale în care să se țină seama de etosul specific al fiecărui popor. Începând cu secolul al XIX-lea Bisericile naționale s-au identificat cu istoria și cultura națională a diferitelor popoare ortodoxe.¹

La sfârșitul secolului al XIX-lea Ortodoxia se prezenta astfel: existau Patriarhiile istorice ale Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, acestea fiind urmate de Bisericile din statele nou formate în Balcani: Grecia, Serbia, România, Bulgaria, apoi Bisericile din Albania, Polonia, Cehia și Slovacia, în care Ortodoxia era minoritară, apoi exista Biserica Ortodoxă a Rusiei de care depindeau canonic Bisericile Ortodoxe din Georgia și Finlanda și în fine, vechea Arhiepiscopie autocefală a Ciprului.

¹ Valer Bel, Unitatea Bisericii în teologia contemporană, studiu interconfesional ecumenic, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2003, p. 31

1. Patriarhia de Constantinopol

Biserica Ortodoxă este compusă din mai multe Biserici naționale, unele fiind ridicate la rangul de patriarhii, altele fiind organizate ca Biserici autocefale și autonome. Dintre Bisericile cu rang de patriarhie Biserica Constantinopolului are întâietate. Această întâietate de rang poate fi explicată prin cauze exclusiv politice. Aflându-se în capitala Imperiului bizantin se poate spune că „ea s-a dezvoltat în strânsă legătură cu viața Imperiului roman, iar apoi cu stăpânirea turcească”².

În primele trei veacuri ale erei creștine Bizanțul nu a avut un rol important în organizarea administrativă a Imperiului. Abia în 330 sub împăratul Constantin cel Mare rolul Bizanțului crește. El devine capitala Imperiului și este numit Constantinopol, adică orașul lui Constantin. Acest fapt face ca autoritatea Bizanțului să crească și să dobândească o întâietate onorifică față de centrele religioase consacrate ale Orientului. Această situație de fapt va fi întărită și recunoscută prin canonul 3 al Sinodului II Ecumenic (381), apoi prin canonul 28 al Sinodului IV Ecumenic (451) și prin canonul 36 al Sinodului Trulan (680–691)³.

Prin aceste canoane se hotărăște ca mitropolitul „Romei celei Noi”, adică a Constantinopolului, să primească aceeași cinste ca mitropolitul Romei vechi, după care urma în ordine ierarhică. După Mitropolitul Constantinopolului urmau mitropoliții de Alexandria, Antiohia și Ierusalim.

Titlul de Patriarhie Ecumenică l-a primit de la Justinian cel Mare (527–567), care acordă în aprilie 553 patriarhului Epifanie (520–535) denumirea de patriarh ecumenic. Această denumire se va permanentiza prin hotărârea unui Sinod local ținut la Constantinopol în 588 în timpul patriarhului Ioan al VI-lea Postitorul (582–595). La sinod se hotărăște ca toți viitorii patriarhi ai Constantinopolului să poarte acest titlu fără ca acest titlu să impiețeze autoritatea sau jurisdicția celorlalți patriarhi ai Bisericii Ortodoxe”⁴

După un asediu de aproape două luni, Constantinopolul, inima Ortodoxiei, cade sub turci la 29 mai 1453. Imperiul Bizantin este cucerit de sultanul Mahomed II (1451–1481), care recunoaște ca patriarh pe Ghenadie II Scolarios. Din acest an Patriarhia Constantinopolului avea să traverseze o perioadă foarte grea, încorporată într-un Imperiu musulman, cu „alți stăpâni, alte obiceiuri, altă viață pe care avea să o cunoască Marele Oraș de acum încolo și, cu el întreaga lume ortodoxă”⁵

² Ioan Constantinescu, „Patriarhia Constantinoplei” în revista Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1959, nr. 3-4, p. 261.

³ Ibidem, p. 262

⁴ Ion Rămureanu, „Istoria Bisericească Universală” vol. II, Ed. IBMBOR, București, 1993, p. 438.

⁵ Adrian N. Popescu, „Situația creștinilor ortodocși din Imperiul Otoman în secolul al XIX-lea” în revista „Studii Teologice”, 1955, nr. 7-8, p. 454.

Pentru a-și consolida poziția în noul teritoriu cucerit și pentru a acorda supușilor săi iluzia normalității, sultanul Mahomed II dă un berat prin care făgăduia să respecte religia noilor supuși. Astfel că, după ce alege un patriarh ecumenic, sultanul îi acordă titlul de etnarh.

Oliver Clément spune că, prin dispariția Imperiului bizantin, s-a creat un vid istoric și juridic, dat fiind că împăratul era cel care convoca sinoadele. Dar acest vid a fost acoperit de patriarhul de Constantinopol, datorită rolului de conducător al popoarelor ortodoxe, rol acordat lui de sultan. Pentru musulmani domeniul civil și cel religios sunt inseparabile ⁶. De aceea patriarhul de Constantinopol s-a văzut investit „cu o putere efectivă, atât civilă cât și religioasă, cu mult mai întinsă decât înaintea cuceririi turcești” ⁷.

Patriarhul devine astfel căpetenie religioasă și civilă a ortodocșilor, în virtutea titlului de etnarh, el capătă atribuții judecătorești, administrative și chiar politice. Datorită faptului că la baza justiției mahomedane stătea Coranul, raporturile cu creștinii erau impuse de el. Turcii nu aveau un drept deosebit de cel religios, de aceea legea era făcută de religie. Datorită acestui fapt creștinii se situau în afara legii. Tocmai acest caracter religios discriminatoriu al legislației și justiției turcești a făcut pe Mahomed II să acorde creștinilor justiție proprie, după dreptul lor, ortodocși după cel bizantin, străini după dreptul țării lor ⁸.

Patriarhul putea să judece după dreptul bizantin. Apoi, fiind o persoană oficială avea dreptul la gardă personală. El publica hotărâri privitoare la creștinii și putea cere taxe clerului. Împreună cu ierarhia superioară patriarhul era scutit de impozite, în ceea ce privește administrația și conducerea internă a Bisericii el putea să și-o exercite liber, fără vreun amestec din partea statului. Episcopii îl aclamau pe titularul scaunului ecumenic ca „suveran, împărat și patriarh al lor” ⁹. De aceea, patriarhul va purta de acum înainte însemnele ce fuseseră rezervate anterior împăraților: mitra de forma coroanei imperiale, se așeza pe un covor purtând imaginea unei acvile romane și-și lăsa părul să crească după obiceiul împăraților bizantini.

El avea autoritate civilă asupra tuturor creștinilor din Imperiul otoman. Ortodocșii erau tratați în dreptul musulman ca o națiune unică (millet), fără să fie luate în considerare diferențele confesionale, lingvistice sau naționale. Astfel că, odată devenit conducător al națiunii creștine (millet-bachi) „patriarhul făcea de acum încolo figura de regent al unui imperiu aservit” ¹⁰

⁶ Olivier Clément, „Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate“, București, 1994, p. 26

⁷ Jean Meyendorff, „Biserica Ortodoxă ieri și azi“, Editura Anastasia, București, 1995 p. 76.

⁸ Teodor M. Popescu, „Cinci sute de ani de la căderea Constantinopolei sub turci” în revista „Ortodoxia”, 1953, nr. 3, p. 419.

⁹ Historia patriarhica”, p. 177, apud. Jean Meyendorff, op. cit. p. 76.

¹⁰ Jean Meyendorff, op. cit., p. 76.

Totuși, turcii nu și-au respectat promisiunile și unii sultani s-au implicat în viața bisericească depunând patriarhii. Apoi deși clerul era scutit de orice taxă, au pretins noilor patriarhi aleși o sumă de bani (peșcheș), care tot creștea.

Manifestările cultice ale ortodocșilor au avut și ele de suferit. Căci creștinilor le erau interzise procesiunile în aer liber, sunetul clopotelor, bătutul toacei și purtarea costumului preoțesc. Ridicarea de noi biserici sau repararea celor existente nu era posibilă decât în urma unei aprobări speciale, aprobare obținută în schimbul unei sume de bani sau a unor daruri consistente.

Creștinii nu puteau să compară ca martori împotriva turcilor, nu puteau să pună șea pe cal, să poarte arme, să cânte sau să vorbească tare în auzul turcilor. Creștinii erau percepuți de stăpânii turci, nu ca niște cetățeni, ci ca servi, robi ai sultanului. Creștinii formau o clasă aparte, o simplă turmă (raia). În asemenea situație, posibilitatea de a face schimbări sau înnoiri bisericești era nulă, de aceea ortodocșii au fost ținuți într-un „conservatorism forțat”¹¹.

Turcii au avut un interes politic și economic să nu islamizeze creștinii. Ei nu doreau să provoace statele creștine, care ar fi putut interveni pe cale militară și nu doreau să piardă elementul exploatat. Dar cu toate acestea, în epoca mării puteri turcești, s-au făcut turciri în forță în unele provincii.

Sub regimul turc, Biserica Ortodoxă a putut totuși să-și conserve ansamblul structurii sale administrative. Totuși acest regim a avut consecințe profunde pentru viața creștinilor. Jean Meyendorff¹² distinge trei schimbări profunde în viața bisericească:

Creștinii au fost cantonați într-un fel de ghetou, din care ei nu îndrăzneau să iasă la misiune. Evanghelizarea necreștinilor era cu desăvârșire interzisă, ea fiind considerată crimă politică, în răsărit doar Biserica rusă a continuat activitatea misionară.

Devenind o persoană oficială în Imperiul turc, patriarhul și suita sa participau în mod involuntar la corupția ce domnea în afacerile Porții. Fiecare nouă alegere de patriarh, presupunea vărsarea unei sume importante către stăpânirea turcă. Această sumă era fixată de fiecare dată prin berat-ul de investire.

3. Devenind etnarh al tuturor creștinilor din Imperiul turc, patriarhul Constantinopolului și-a extins autoritatea asupra tuturor celorlalte centre ortodoxe. Astfel Patriarhia bulgară de Târnovo primește în 1394 un titular grec, iar mai târziu se va transforma într-o simplă dieceză a Patriarhiei ecumenice. Autocefalia Ohridei a fost abrogată în 1776 de către patriarhul Samuel I ce a suprimat totodată și patriarhia sârbă de Peci. Însă această centralizare a fost

¹¹ Teodor M. Popescu, op. cit., p. 418.

¹² Jean Meyendorff, op. cit., p. 77-78.

însoțită de măsuri vexatorii pentru popoarele slave: numirea de episcopi greci în diecezele acestora și suprimarea slavonei ca limbă liturgică.¹³

În Imperiul otoman clasa politică n-a avut preocupări pentru ridicarea popoului prin cultură și progres. De aceea în nici un alt stat european nu s-au întârziat atât reformele. Deși teritoriul Imperiului Otoman s-a întins pe trei continente, de la Golful Persic până la Oceanul Atlantic și de la izvoarele Nilului până în Europa centrală, el se afla în pragul colapsului din pricina înapoierii maselor și a lipsei reformelor. Începând din sec. al XVII-lea Imperiul otoman a cunoscut un proces lent, dar permanent, de decădere. Fusese unica putere cu adevărat militară a Evului Mediu, dar n-a putut ține pasul cu dezvoltarea impetuoasă a societății umane din epoca modernă, pentru că s-a cramponat, de structuri politice, sociale și economice înguste, rigide, anacronice. Caracterul strict militar al feudalismului turcesc, care într-o anumită etapă istorică a constituit forța principală a Imperiului și i-a asigurat succesul, în epoca următoare, nu numai că nu i-a putut asigura noi cuceriri teritoriale, dar nici măcar menținerea vechilor hotare. Continuarea acestei stări de lucruri nu putea duce, și istoria a dovedit-o, decât la dispariția Imperiului.¹⁴

Încercările de modernizare care au avut loc în sec. al XIX-lea în timpul sultanilor Selim al III-lea (1789–1807), Mahmud al II-lea (1808–1839) și în special în perioada lui Abdul Medgid I (1839–1861) care a inaugurat o epocă de reforme în istoria Imperiului otoman. Aceste încercări, chiar dacă nu au adus o anumită înviorare a vieții social-politice, nu au avut amploarea și profunzimea necesară pentru a produce o transformare de ansamblu. Ele au lăsat neatins bazele feudalismului și, în consecință, nu au putut opri procesul de decădere al Imperiului, care își trăia la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea ultimele sale zile.

După pacea de la Cuciuc-Cainargi (1774) datorită intervenției statelor europene, mai ales a Rusiei, situația creștinilor din Imperiu se ușurează. Poarta e nevoită să ia măsuri pentru a crea supușilor creștini o situație mai bună. De aceea la 3 noiembrie 1839 sultanul Abdul Medgid (1839–1861) dă un decret, numit Hattîșeriful de la Ghiul-Hane, prin care acordă creștinilor unele drepturi. Acest decret este citit într-un cadru deosebit de solemn, în sala în care se păstra mantia sacră a profetului. Sultanul a jurat solemn să respecte legea dată. În realitate singura instituție pe care o reorganiza și întărea era armata. Motivarea legii era făcută în spirit religios, ca o reînțoarcere la vechile tradiții ale islamului și la respectul legilor sfinte, a căror uitare a fost cauza decăderii imperiului.

Hotărârile decretului urmăreau binele supușilor pe trei direcții: a) se asigura supușilor siguranță în ce privește viața, onoarea și averea; b) se stabilea un

¹³ Naționalismul grec, care a înflorit acum, a identificat ortodoxia cu elenismul. Drept urmare, în sec. al XIX-lea naționalismul slav se va ridica la luptă pentru a restabili vechile autocefalii.

¹⁴ Cairns E. Earle, *Creștinismul de-a lungul secolelor. O istorie a Bisericii creștine*, Editura Cartea creștină, Oradea, 1997, p. 153

mod regulat de percepere și ridicare a taxelor; c) se stabilea un mod regulat de recrutare a soldaților și durata serviciului militar”¹⁵.

Datorită faptului că aceste făgăduințe nu sunt îndeplinite, izbucnesc răscoale în Bosnia (1849) și în regiunea Vidinului. De aceea sultanul este nevoit să emită la 6 iunie 1853 Iradeaua, care întărește stipulațiile hattîșerifului din 1839.

La 18 februarie 1856 același sultan Abdul Medgid emite un nou firman Hatti-Humayium (Scrierea Sublimă). Acest nou edict este o întărire și o completare a hattîșerifului din 1839 și a iradelei din 1853. „El este și o dovadă că aplicarea lor lăsase de dorit”¹⁶

Prin acesta se garanta libertatea creștinilor de toate confesiunile, egalitatea lor și se defineau raporturile dintre Imperiul otoman și Patriarhia Ecumenică. Actul prevedea restrângerea jurisdicției Patriarhiei în treburile civile ale supușilor ortodocși, dar s-a promis creștinilor o egalitate deplină în drepturi. Se acorda libertate în exercitarea cultului public și particular, libera administrare a bunurilor, retribuirea persoanelor bisericești, evitarea abuzurilor în perceperea taxelor.

Li s-a acordat creștinilor dreptul de a face uz de clopot, de a-și zidi și repara bisericile și s-a abrogat legea care pedepsea cu moarte pe mahomedanii care ar trece la creștinism. Creștinii puteau fi admiși în funcțiile de stat, în școlile civile și militare. Se hotăra ca în materie juridică neînțelegerile dintre musulmani și nemusulmani (creștini și evrei) să fie judecate de tribunale mixte. Se impunea serviciul militar pentru creștini, înainte ei erau scutiți, însă puteau fi absolviți în schimbul unei taxe.¹⁷ Aceste promisiuni, care ar fi ușurat cu adevărat situația grea a creștinilor, nu au fost respectate.

În aprilie 1857 Poarta cere patriarhului să numească un consiliu provizoriu spre a alcătui un proiect de lege pentru administrarea bisericească în spiritul depozițiilor din edictul imperial „Hatti Humayium” din 1856. Astfel s-a alcătuit legea din ianuarie 1860. Proiectul este împărțit în 7 capitole și el cuprinde hotărâri referitoare la alegerea și întronizarea patriarhului ecumenic, a mitropolitelor și episcopilor, la alegerea unui consiliu mixt de clerici și mireni, alcătuit din patriarh, 3 mitropoliți și 8 mireni, care să se ocupe de veniturile și cheltuielile Patriarhiei, la raporturile patriarhului Constanti-nopolului cu mitropoliții și episcopii sufragani, la organizarea mănăstirilor, la salarizarea clerului și a demnitarilor patriarhali.¹⁸

Am văzut în rândurile de mai sus care era situația creștinilor din Imperiul otoman.¹⁹ Totuși patriarhii de la Constantinopol au luptat pentru drepturile

¹⁵ Adrian N. Popescu, op. cit., p. 460.

¹⁶ Ibidem, p. 463.

¹⁷ JEAN DELUMEAU, *RELIGIILE LUMII*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 141

¹⁸ Drăgoi Eugen, *Istoria Bisericească Universală*, Editura Historica, București, 2001, p. 83

¹⁹ Neputând să-i islamizeze, turcii s-au mulțumit să-i exploateze și să-i terorizeze. Deși în nenumărate rânduri sultanii au emis firmane în care se proclama egalitatea tuturor supușilor din

creștinilor ortodocși în permanență, iar secolul al XIX-lea scaunul patriarhal a fost ocupat de oameni de marcă. Unii dintre ei au avut legături strânse cu Mitropolia Ungrovlahiei.

Patriarhul ecumenic Grigore V (1797–1798; 1800–1808; 1818–1821) a fost silit de turci să excomunic pe răsculații greci din 1821. Dar cu toate acestea a căzut și el victimă răzbunării turcilor care în ziua de Paști a anului 1821 l-au ucis împreună cu 12 episcopi, 9 preoți, călugări și credincioși. Patriarhul oficiase Liturgia în catedrala patriarhală, când a fost luat de ieniceri și spânzurat la poarta bisericii, fiind acuzat de conspirație cu Eteria grecească. Trupul său a fost târât prin noroiul străzii și apoi aruncat în mare. Acest act de violență a zguduit întreaga lume.²⁰

Urmașul său în scaunul patriarhal este Constantin I Sinaitul (1830–1834). Despre el se știe ca a fost călugăr la Muntele Sinai, dar, și-a făcut studiile în Rusia. Era un erudit după cum lasă să se vadă tratatul său „Contra armenilor”.²¹

Patriarhul ecumenic Antim VI (1845–1848, 1853–1855) răspunde în numele patriarhilor ortodocși apelului de unire lansat de papa Pius al IX-lea (1846–1878) prin enciclica „Ad Orientalis, in Suprema Petri Sede” din 6 ianuarie 1848. Patriarhul Antim răspunde printr-o scrisoare la 6 mai 1848, cu titlul „Epistola enciclică a Bisericii una, sfântă, universală și apostolică”, în care a combătut erorile și inovațiile dogmatice introduse în Biserica Romano-Catolică. Patriarhii au considerat enciclica papală „o calomnie adusă la adresa Bisericii Ortodoxe”²² pentru că ea este o invitație la apostazie, iar orientalii sunt considerați niște rătăciți care trebuie să se întoarcă la Biserica cea adevărată, adică cea romană. Enciclica patriarhului Antim V este o confruntare între Ortodoxie și papism fiind în esență o apologie a Ortodoxiei. Ierarhii Bisericii Orientale nu erau împotriva unirii, însă aceasta nu se putea realiza în sensul dorit de papă, adică prin trădarea Ortodoxiei. Ierarhii au arătat, astfel, cu fermitate că nu pot accepta unirea dacă pentru aceasta trebuie să sacrifice Ortodoxia.

Actul de la 1848 are o mare importanță, căci „este ultima dată când a răsunat glasul întregii Ortodoxii apostolice”²³. Dată fiind importanța sa, ea se înscrie printre „monumentele” tradiției Bisericii Ortodoxe.

Un patriarh care a dorit să fie un întemeietor este Gherman IV (1841–1845). El cere un ajutor bănesc mitropolitului Ungrovlahiei pentru a întemeia un seminar în insula Halki. De asemeni el mai întemeiază un spital în Constantinopol. Nu mai apucă însă să deschidă cursurile seminarului, căruia i-a pus bazele, Imperiu, acesta nu s-a realizat niciodată

²⁰ Cairns E. Earle, op.cit. p 155

²¹ Rămureanu Ioan, *Istoria Bisericească universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, București, 2004, p.243

²² Ion Bria, „Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848 și apărarea Ortodoxiei” în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei” 1961, nr. 1-2, p. 72.

²³ Ibidem, p. 71

deschiderea făcând-o patriarhul ecumenic Meletie III (18 aprilie 1845–28 noiembrie 1855). Și acesta cere o contribuție pentru susținerea seminarului mitropolitului Ungrovlahiei, Neofit al Râmnicului, și-i cere totodată să trimită tineri care să se perfecționeze aici.

Un alt patriarh ctitor a fost Ioachim III (1878–1884; 1901–1912), care a zidit și a restaurat o serie de biserici.

În ultimele două decenii ale secolului trecut, un alt papă, Leon XII (1878–1903) a încercat să refacă unitatea ruptă a celor două Biserici: Ortodoxă și Romano-Catolică. Papa încercă să-i atragă pe ortodocși la catolicism printr-o serie de mici concesii. În enciclica din 30 septembrie 1880 „Grande munus” el proclamă drept sfinți catolici pe frații Kiril și Metodie. Apoi spre a arăta prețuirea sa față de cultul Bisericii Ortodoxe, papa Leon XIII, la 18 aprilie 1881, prin decretul „Orientalium Ecclesiarum ritus”, a restabilit ritul bizantin în mănăstirea catolică Grottaferrata de lângă Roma. Iar în 1890 a proclamat ca sfânt pe Sfântul Ioan Damaschin.²⁴

Apoi, în 20 iunie 1894, prin enciclica „Praeclara gratulationis”, papa Leon XIII invită pe răsăriteni să se întoarcă la Roma. Iar la 30 noiembrie 1894, în enciclica „Orientalum dignitas” el le promitea răsăritenilor că vor putea să-și păstreze riturile, care au fost periclitate de abuzurile misionarilor latini. Chiar dacă papa muștră pe misionarii latini pentru abuzurile săvârșite, el totuși numește pe ortodocși eretici.²⁵

Enciclicei „Orientalum dignitas” i-a răspuns patriarhul ecumenic Antim VII (1895-1896), în 1895, într-o enciclică sinodală în care spune „Biserica noastră Ortodoxă este gata să primească orice propunere de unire, numai dacă episcopatul Romei va îndeplăni pentru totdeauna multele și diferitele inovații neevangelice introduse în Biserica sa și se va întoarce pe terenul celor șapte Sinoade Ecu-menice”.²⁶

Patriarhul Antim VII este ultimul patriarh din secolul al XIX-lea care răspunde provocărilor lansate de Biserica Romano-Catolică.

Tot în secolul al XIX-lea Biserica Ortodoxă se apropie de Biserica Anglicană prin dialog ecumenic și luptă împotriva propagandei venite din partea Bisericilor Protestante.

„Dacă în secolele XVI–XVIII Bisericile Protestante au căutat să convingă pe ierarhi și teologi de «ortodoxia» Reformei, în secolul al XIX-lea caută să influențeze poporul prin cărți religioase în limba lor, ieftine sau gratuite, prin traducerea Sfintei Scripturi și răspândirea ei în școli”²⁷. Misionarii erau sprijiniți de state puternice ca Anglia, Olanda, Germania și Elveția.

²⁴ Rămureanu Ioan , op.cit. p. 248

²⁵ Babus Emanoil , Istoria Bisericească Universală, Editura Sophia, București, 2003, p.114

²⁶ Rămureanu Ioan , op.cit. p. 251

²⁷ Ioan Karmiris, „Ortodoxie și Protestantism” în revista „Biserica Ortodoxă Română”, 1938 nr. 9-10, p. 576.

Prozelitismul protestant a provocat o reacție vie din partea Bisericii Greciei și a Patriarhiei Ecumenice. Patriarhul ecumenic Grigore VI (1853–1840; 1867–1871) a dat câteva enciclici prin care căuta să stăvilească propaganda. Datorită stăruinței ambasadorului Angliei la Constantinopol, patriarhul a plătit cu scaunul său, dar a avut mulțumirea sufletească de a trezi astfel rezistența ortodoxă la propaganda protestantă.

Protestanții au atacat practicile ortodoxe: cultul icoanelor, al sfinților, al Sfintei Fecioare, posturile și parastasele. Totuși, cu mici excepții, poporul a ținut la ortodoxia sa și propaganda protestanților nu și-a atins obiectivele propuse.²⁸

Dialogul cu Biserica Anglicană a fost posibil datorită tendinței Bisericii Anglicane Înalte (High Church) de a se depărta de protestantism și de a se apropia de doctrina Bisericii vechi și, deci, a Bisericii Ortodoxe.

În 1869 arhiepiscopul de Canterbury cere patriarhului ecumenic Grigore VI (1853–1840; 1867–1871) aprobarea de înmormântare în cimitirele ortodoxe și de către preoți ortodocși a anglicanilor din Orient. Deși în prima păstorie patriarhul a fost depus pentru că s-a opus prozelitismului romano-catolic și protestant, îi împlinește dorința prin enciclica de la 20 octombrie 1869. În vreme s-a vehiculat mult ideea unirii celor două Biserici, teologul german J. Overbeck, trecut la ortodoxie, susținea ideea înființării Bisericii Ortodoxe Occidentale.

A treia Conferință Anglicană de la Lambeth din 1888 stabilește ca bază a unui viitor acord recunoașterea Sfintei Scripturi, a Simbolului apostolic și a celui niceo-constantinopolitan și a celor două mari Sfinte Taine: Botezul și Euharistia, alături de episcopat²⁹.

În anul 1899 arhiepiscopul de Canterbury cere în scris patriarhului ecumenic Constantin V (1898–1899) să recunoască botezul anglicanilor și să se dea Sfânta Euharistie anglicanilor muribunzi de către preoții ortodocși, acolo unde lipsesc preoții anglicani. El mai cere încetarea prozelitismului de ambele părți, propune ca la sărbătorile însemnate clericii ortodocși și anglicani să-si facă vizite și să-și comunice reciproc evenimentele și schimbările mai importante. De la 1899 a început între cei doi ierarhi corespondența oficială regulată, care urmează și în secolul al XX-lea între Constantinopol și Canterbury. O comisie mixtă a discutat la Patriarhia Ecumenică deosebirile dintre cele două Biserici și a întocmit un formular ca bază pentru discuțiile ulterioare.

În secolul al XIX-lea se constată o trezire a conștiinței de neam a popoarelor asuprite de turci. Aceasta trezire a dus la înmulțirea statelor naționale în Europa de Sud-Est. Fiecare națiune, cu excepția Serbiei, care obține în prealabil asentimentul Constantinopolului, își revendică și stabilește cu proprie autoritate

²⁸ Idem, p.577

²⁹ Ibidem, p. 580.

independența bisericească. Acum se produce o inversare, după cum observă Olivier Clément³⁰, nu națiunea este apărată și protejată de Biserică, ca în trecut, ci Biserica devine o dimensiune a națiunii, un semn al apartenenței naționale și ea trebuie să servească statul.

Statele care obțin independența politică, acum, luptă pentru a și-o dobândi și pe cea bisericească. Grecia devine independentă în urma tratatului de la Adrianopol de la 2 septembrie 1829. Ea obține și autocefalia bisericească la 29 iunie 1850 prin tomosul acordat de către patriarhul ecumenic Antim IV (1841–1845; 1848–1852). Prin această recunoaștere jurisdicția Patriarhiei Ecumenice s-a redus foarte mult. În 1879 Tesalia și o parte din Epir s-au unit cu Grecia, iar mitropoliții de aici au intrat în 1881 sub jurisdicția Bisericii Greciei.³¹

Patriarhul ecumenic Ioakim III (1878–1884; 1901–1912) a acordat Bisericii Sârbe, singura care a cerut acordul Patriarhiei, autocefalia bisericească la 20 octombrie 1879, fapt care a contribuit la restrângerea și mai mare a jurisdicției Patriarhiei Ecumenice. România obține independența politică prin Pacea de la Berlin 1 iulie 1878, iar autocefalia o obține foarte greu abia la 25 aprilie 1885 prin tomosul sinodal acordat de patriarhul Ioakim IV (1884–1885).

Prin acordarea autocefaliei Bisericii române, jurisdicția Patriarhiei Ecumenice se micșorează foarte mult, iar situația ei materială s-a îngreunat știut fiind faptul că Țările Române au susținut material Patriarhia Ecumenică și celelalte Patriarhii răsăritene.

Sistemul millet-ului religios care a funcționat cu succes până în secolul al XIX-lea, a acordat o autoritate foarte întinsă ocupantului scaunului patriarhal, dar în urma luptei, popoarele asuprite dobândesc independența statală și apoi autocefalia bisericească, iar autoritatea patriarhului ecumenic scade drastic. De aceea în cel din urmă sinod panortodox ținut în 1872 la Constantinopol se va condamna cu toată fermitatea filetismul, adică naționalismul bisericesc. Secolul se va încheia cu o schismă între Patriarhie și Biserica Bulgariei, care va fi ridicată abia la 25 februarie 1945 de către patriarhul ecumenic Veniamin I (1936–1946).

³⁰ Olivier Clément, op.cit. p.28

³¹ Babus Emanoil, op.cit. p. 118